

ÚŘADY OBERLANDRÁTŮ V SYSTÉMU OKUPAČNÍ SPRÁVY PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA A JEJICH PŘEDSTAVITELÉ

VOJTĚCH ŠUSTEK

Odborná publikace dvou archivářek-historiček a historika moderních dějin je prvním výsledkem projektu Národního archivu: „Nacistická okupační správa v Protektorátu Čechy a Morava a její představitelé.“ Sestává z úvodního slova ředitelky Národního archivu Evy Drašarové, předmluvy autorů, rozboru pramenů a literatury, studie ke správním dějinám protektorátu nazvanou **Úřady oberlandrátů v systému okupační správy protektorátu a kapitoly Oberlandráti v Protektorátu Čechy a Morava**. Další a nejrozsáhlejší část knihy tvoří Biogramy jednotlivých osob, které v letech německé okupace vedly úřady oberlandrátů, následuje kapitola **Edice**, která obsahuje klíčové dokumenty k organizaci a roli oberlandrátů v německé okupační správě českých zemí. Každá z těchto kapitol je přehledně rozčleněna do dalších podkapitol. Kniha je opatřena soupisem použitých pramenů a literatury, seznamem zkratk, rejstříky osob a zeměpisných názvů, rozsáhlou přílohou obsahující dobové fotografie a faksimilie písemných historických pramenů. Autoři považují za nejpodstatnější jádro své knihy biogramy třiapadesáti osob, které po nějakou dobu existence protektorátu stály v čele oberlandrátů. Podle mého názoru jsou ale všechny kapitoly knihy pro rozšíření historického poznání o správním uspořádání, ale i německé nacistické politice v českých zemích v letech 1939–1945 neméně významné. Rozbor pramenů a literatury svědčí o impozantní heuristice, která předcházela vzniku této publikace. Autoři podávají výčet velice vysokého počtu archivů a archivních fondů v České republice, Německu a Rakousku, ve kterých v uplynulých letech provedli heuristiku. Text o archivních pramenech přesahuje samotné téma této knihy, a aniž to možná autoři výslovně zamýšleli, je vynikajícím návodem pro budoucí badatele dějin nacistické okupační politiky. Totéž platí o pojednání předchozí odborné literatury k tématu, české i zahraniční, se kterou autoři pracovali.

V první kapitole **Úřady oberlandrátů v systému okupační správy protektorátu v systému okupační správy protektorátu** je v první podkapitole *Vznik a struktura oberlandrátů v období vojenské správy* popsán vznik oberlandrátů jako prvoinstančních správních úřadů v době od 15. března do 15. dubna 1939.

Ve druhé podkapitole nazvané *Od první reorganizace v dubnu 1939 do příchodu Reinharda Heydricha* se autoři zabývají postupným a poměrně zdlouhavým etablováním územně správních celků v působnosti jednotlivých oberlandrátů, personálním obsazením, kompetencemi, náplní činnosti oberlandrátů, i jejich vztahu k úřadům tzv. autonomní protektorátní správy, kterou měly v první instanci dozorovat a řídit. Zajímavé jsou pokusy o mocenskou ingerenci místních funkcionářů „státost strany“ NSDAP do okupační správy protektorátu. V této podkapitole se hovoří také o součinnosti oberlandrátů s jim nadřízeným úřadem říšského protektora a o služebních poradách v zasedacím sále Černínského paláce svolávaných státním podtajemníkem Kurtem von Burgsdorffem. Tyto porady se konaly počínaje 3. květnem 1939 jednou za měsíc a od počátku roku 1941 vždy první čtvrtek v měsíci. Porad se zúčastňovali vybraní úředníci z jednotlivých skupin úřadu říšského protektora a projednávaly se zde otázky politické, hospodářské, zdravotní a kulturní. Autoři se věnují rovněž vzniku a oběhu úředních písemností, z nichž nejdůležitějšími byly situační zprávy a později měsíční zprávy. Netřeba dodávat, že vedle běžné správní činnosti a dozorování protektorátní správy patřila k úkolům oberlandrátů péče o obyvatele německé národnosti a samozřejmě postupná germanizace spravovaného území.

Ve třetí podkapitole *Příprava, průběh a výsledky Heydrichovy správní reformy* jsou popsány důsledky Heydrichova záměru umenšit počty personálu i rozsah agendy oberlandrátů. Ty se měly proměnit ve vedoucí orgán s jasnou a velmi tvrdou inspekční činností za předpokladu předání věcných záležitostí českým [tj. protektorátním] ministerstvům. Oberlandrátům bylo odejmuto referování o politických otázkách. Hlášení o politické situaci neměla být zahrnována do jejich situačních zpráv, nýbrž v podobě samostatných přehledů adresována přímo úřadu říšského protektora. Jako další reformní krok se zvažovala možnost podřídit oberlandráty německým zemským viceprezidentům, aniž by jim byla odejmuta možnost prostředního podávání zpráv říšskému protektoru. Předání značné části správní agendy, jako např. státoobčanské či pasové, protektorátním úřadům a jejich nově zřizovaným německým oddělením mělo vést k uvolnění vyššího počtu německých zaměstnanců pro armádu. Hlavním úkolem oberlandrátů se stal dohled.

Porada uskutečněná 9. února 1942 v Heydrichově pracovně stanovila nové členění území oberlandrátů, jejichž počet byl snížen ze sedmnácti na sedm. Formálně byla správní reforma protektorátu stanovena Hitlerovým výnosem ze 7. května 1942. Na jeho základě vydal Heydrich 23. května 1942 nařízení o zavedení „správy z příkazu Říše.“ Předchozí agendu si i s částí německých zaměstnanců rozdělili okresní hejtmané, vedoucí úředníci statutárních měst a zemské úřady. Oberlandrátům zbyly už jen „politické úkoly“ v rámci inspekční a řídicí činnosti vůči některým služebnám okupační správy, ale zejména k úřadům protektorátní správy, které pozbyly poslední prvky tzv. autonomie. Úředníci v čele oberlandrátů

získali také nový titul: oberlandrát-inspektor. Nelze se divit, že již po necelém roce docházelo ke zpochybňování smyslu existence tohoto úřadu.

Ve čtvrté podkapitole *Oberlandráty v období Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu* se čtenář seznámí s dalším úpadkem významu oberlandrátů-inspektorů, na pozadí výrazné proměny organizace správy protektorátu a blížící se vojenské porážky Německa. Výkon funkce říšského protektora v Čechách a na Moravě se stal pouze reprezentativní záležitostí. Rozhodující moc v protektorátu mělo nově zřízené Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, v jehož čele stanul Karl Hermann Frank. Po necelém roce svým výnosem z 30.července 1944 zrušil německý státní ministr pro Čechy a Morava pražský oberlandrát ke dni 1. září 1944. Většinu území zrušeného oberlandráta podřídil Frank dohledu svého ministerstva, okrajová území rozdělil oberlandrátům v Českých Budějovicích, Hradci Králové a v Plzni. Pro historiky zabývající se dějinami Prahy v letech německé okupace je zajímavým zjištěním, že již předtím se oberlandrát-inspektor pro Prahu Hans von Watter ucházel o funkci německého náměstka primátora Prahy.

Kapitola Oberlandráti v Protektorátu Čechy a Morava.

V podkapitole *Cesta ke kariéře* shrnujícím způsobem pojednává o sociálním původu, dosaženém vzdělání, politické angažovanosti a předchozí činnosti ve státní správě těch mužů, kteří na základě rozhodnutí říšského ministerstva vnitra byli vybíráni pro vykonávání úřadů oberlandráta. Většina z nich již dříve sloužila jako vyšší úředníci ve státní správě, měla právnické vzdělání, ale byli mezi nimi také dva policejní a dva soudní úředníci. Buď již byli členové NSDAP, anebo bylo jejich přijetí do strany v chodu. Osoby zastávající úřad oberlandráta lze, podle mého názoru v naprosté většině považovat za přesvědčené stoupence nacismu.

V podkapitole *Práce v okupační správě protektorátu a další činnost za války* popisují autoři fluktuaci úředníků v čele oberlandrátů. Někteří z nich se ještě na jaře 1939 vraceli na svá předchozí působiště v Německu, měnili svá místa v rámci protektorátu, anebo odcházeli na frontu do jednotek wehrmachtu, nebo SS. Z celkového počtu úředníků ve funkci oberlandráta během války třináct zemřelo. Deset přišlo o život na frontě, jeden při bombardování, jeden vinou úrazu, a další důsledkem nemoci. U devětadvaceti z nich je doloženo, že byli držiteli ocenění za zvláštní zásluhy v souvislosti s připojením českého pohraničí a Rakouska k Velkoněmecké říši. Devět těchto úředníků bylo nositeli Válečného záslužného kříže I. a II. třídy. Tři muži ustavení do funkce oberlandráta pocházeli z území okupovaného Československa: Hans Blaschek, Gustav Jonak a Friedrich Remplik.

Podkapitola *Poválečné osudy* je unikátním objasněním pokračování životů čtyřiceti vyšších úředníků německé okupační správy, kteří přežili 8. květen 1945. Domnívám se, že zde bylo nezbytné vynaložit zvláště velké badatelské úsilí. Z celkového počtu je třeba odečíst dva muže, kteří uprchli z protektorátu ještě před 8. květnem 1945 a o jejichž osudu není vůbec nic známo. Další dva

bývalí oberlandráti zmizeli beze stopy po svém odvléčení sovětskou rozvědkou NKVD. Pouze šest bývalých oberlandrátů bylo souzeno mimořádnými lidovými soudy v Československu a potrestáno trestem odnětí svobody. Všichni tito muži potrestaní v Československu se nejpozději v roce 1955 dostali ke svým rodinám do SRN. Ze třicetišesti osob, kterým se podařilo uniknout do Německa, nebo do Rakouska, a nebyly ani později vydány do Československa, byla pouze jedna stíhána Zemským soudem pro věci trestní ve Vídni. Naprosté většině mužů, kteří zastávali v letech války úřad oberlandráta v protektorátu a jejichž poválečné osudy se podařilo objasnit, ve Spolkové republice Německo bez větších potíží prošli tzv. denacifikací a získali pracovní místo ve státní správě. Již od počátku 50. let pracovali někteří z nich ve Spolkovém ministerstvu vnitra, dále ve Spolkové zpravodajské službě, v zemských úřadech atd. Do státní služby se nevrátili pouze tři z nich.

Kapitola **Biogramy** má pro současné a také budoucí uživatele knihy nadčasovou hodnotu. Obsahuje životopisné údaje triapadesáti německých úředníků, kteří v letech okupace vykonávali funkci oberlandráta. Tito muži se svojí činností zásadně podíleli na každodenních důsledcích okupace na život běžných lidí. To oni uváděli do života administrativní opatření důležitá pro stíhání nepřátelských Čechů, tzv. neárjiců, hospodářskou exploataci a germanizaci českých zemí. Pokud se během heuristiky autorům podařilo najít veškeré údaje k jednotlivým oberlandrátům, tak kromě portrétní fotografie se v biogramech u každé osoby uvádí datum a místo narození, jména rodičů a profese otce, nejvyšší dosažené vzdělání, předválečná profesní dráha, údaje o činnosti na území protektorátu, kariéra mimo území protektorátu během války, služba v armádě během druhé světové války, dosažené služební stupně ve správě, členství v politických stranách a organizacích, získaná vyznamenání, osudy po skončení války, jako je zajištění, anebo trestní stíhání, a poválečná profesní kariéra. Ve sloupci *Další informace* jsou uvedené ještě další dílčí poznatky.

Kapitola **Edice** obsahuje pětadvacet dobových dokumentů z let 1939–1944. Přináší důležité a dosud badatelsky jen částečně využívané, anebo historikům dosud vůbec neznámé prameny. Jsou opatřeny záhlavním registrem, velmi pečlivým a na faktografii bohatým poznámkovým aparátem, včetně ostatních náležitostí. Editované dokumenty skýtají obraz vzniku a vývoje okupační správy českých zemí. Tato kapitola je opatřena ediční poznámkou a seznamem dokumentů.

Celá publikace obsahuje 275 stran a celkem 40 portrétních fotografií, včetně odkazů na archivy a archivní fondy, v nichž se prameny podařilo získat. Nechybí ani pečlivý a velmi rozsáhlý výčet názvů archivních fondů spolu s velmi obsáhlým seznamem použité literatury. Seznam používaných zkratk je rozepsaný na deseti stránkách. Během četby této knihy jsem neobjevil jedinou tiskovou chybu, ani jazykové nedostatky. Text publikace je napsán velmi věcně stylizovaným jazy-

kem a na rozdíl od mnoha jiných odborných textů je pro čtenáře perfektně srozumitelný. Velmi pečlivou jazykovou redakci provedla archivářka Jana Konvičná a estetické knižní vyhotovení je dílem archiváře Marka Laštovky. Knize prospělo, že jejím zhotovitelem je Scriptorium – spolek pro nekomerční vydávání odborné literatury. Škoda, že kniha vyšla v nákladu pouhých 400 výtisků.

Publikaci Zdeňky Kokoškové, Jaroslava Pažouta a Moniky Sedlákové považuji za velmi přínosnou pro práci archivářů i historiků. Podle mého názoru by neměla chybět v knihovnách archivů, univerzit a dalších institucí, které se zabývají historií německé okupace Československa. Pro vysokou odbornost této knihy bych považoval za užitečné, kdyby ji univerzitní učitelé využívali při výuce studentů jako příklad, jak má vypadat kvalitní odborná publikace.

Kokošková, Zdeňka – Pažout, Jaroslav – Sedláková, Monika: Úřady oberlandrátů v systému okupační správy Protektorátu Čechy a Morava a jejich představitelé, Scriptorium. Praha 2019, 275 s.